

שלושת האיסורים האלה הפר המלך שלמה, החכם באדם, וכך התחילה ההחלקה האיטית אל עבר ההשחתה שאפיינה את רוב תולדותיה של המלוכה בישראל הקדומה. כבר במותו של שלמה גרמה השחתה זו להתפלגות הממלכה.

אבל אלו היו תסמינים, לא סיבה. הסיבה הייתה הרגשתו של המלך שכיוון שהוא מעל העם, הוא גם מעל לחוק. על פי חז"ל, שלמה חשב שהוא יוכל להפר את איסורי המלך כי לו לא יקרה מה שהתורה הזהירה שעלול לקרות למלך שיפר אותם:

אמר ר' יצחק, מפני מה לא נתגלו טעמי תורה? שהרי שתי מקראות [ש]נתגלו טעמן, נכשל בהן גדול העולם

כתיב "ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו" (דברים יז, יז) אמר שלמה, אני ארבה ולא אסור. וכתיב "ויזהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו" (מל"א יא, ד).

וכתיב "רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס" (דברים יז, טז); ואמר שלמה, אני ארבה ולא אשיב. וכתיב "ותצא מרפבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחרמשים ומאה" (מל"א י, כט).¹

בשני המקרים שלמה נפל למלכודת שהתורה הזהירה מפניה. נשותיו אכן היטו את לבבו, וסוסיו אכן יובאו בהמוניהם ממצרים. יוהרת הכוח היא מפלה. ההיכרים מוביל לנמסים.

מכאן התעקשותה של התורה על הענווה, לא כתכונה נעימה בלבד, לא רק כדרך יאה לאדם, אלא כדרישה חיונית לתפקיד.

גדולה היא ענווה

בפרשיית המלך שבפרשת השבוע יש פרט מרתק. הכתוב אומר

והיה כשבתו על כסא ממלכתו, וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים. והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו, למען ילמד ליראה את ה' אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם, לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול. למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (דברים יז, יח-כ).

המלך חייב לקרוא בתורה כל ימי חייו, כדי שיהיה ירא שמיים ולא יפר את דיני התורה. אבל ניתנת לכך סיבה נוספת: "לבלתי רום לבבו מאחיו". האדם הרם ביותר בארץ צריך לא להרגיש שהוא כזה.

זהו יסוד חשוב בתפיסה היהודית של המנהיגות הפוליטית. יש דינים נוספים המיוחדים למלך ישראל. אסור לו להרבות סוסים, כדי לא לכונן קשרי סחר מוגזמים עם מצרים ששיבו לשם את העם. אסור לו להרבות נשים כדי ש"לא יסור לבבו". אסור לו לצבור עושר מופרז. כל אלה הם פיתויים העומדים בפני המלך. כמסופר בספר מלכים, וכפי שהראו חז"ל, את כל

למלך יש לחלוק כבוד עילאי. על פי ההלכה, רק המלך אינו יכול למחול על כבודו, כלומר להרשות לזולל בו. הורה רשאי לעשות כך, וגם רב, וכך אפילו נשיא, אבל לא מלך: גם אם מחל על כבודו, כבודו אינו מחול.² אך כלפי פנים דורשת התורה מן המלך את ההפך מאותם גינוני כבוד שהיא דורשת ממנו כלפי חוץ. הרמב"ם בההיר זאת יפה:

כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול, וחייב הכול בכבודו, כך ציווה להיות ליבו בקרבו שפל וחלל, שנאמר "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי" (תהילים קט, כב). ולא ינהוג גסות לב בישראל יתר מדיי, שנאמר "לִבִּי רֹם לִבְבוֹ מֵאֲחִיו" (דברים יז, כ). ויהיה חונן ומרחם לקטנם וגדולם, וייצא ויבוא בחפציהם ובטובתם, ויחוס על כבוד קטן שבקטניהם. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים, ידבר רכות, שנאמר "שִׁמְעוּנִי, אֲחִי וְעַמִּי" (דהי"א כח, ב), ואומר "אִם הַיּוֹם תִּהְיֶה עֶבֶד לָעַם הַזֶּה וְעַבְדֵּתָם וְעַנִּיתָם וְדִבַּרְתָּ אֲלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים, וְהָיוּ לָךְ עֲבָדִים כָּל הַיָּמִים" (מל"א יב, ז). לעולם יתנהג בענווה יתרה. אין לנו גדול ממשה רבנו, והרי הוא אומר "וַיִּנָּחֲנוּ מָה?" (שמות טז, ז; שם שם, ח). ויסבול טורחם ומשאם ותלונותם וקצפם "כְּאֲשֶׁר יֵשָׁא הָאֱמִן אֶת הַיָּק" (במדבר יא, יב).³

דמות המופת כאן היא משה, שעליו אמרה התורה "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עֲנוּ [עֲנִיו קרין] מֵאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג). "ענו" כאן אין פירושו אדם המשפיל את עצמו ושם עצמו ללעג, ולא לאדם כנוע ולא לביישן וחסר ביטחון עצמי. משה לא היה כזה. הכוונה היא לאדם המכבד אחרים ורואה אותם כחשובים לא פחות ממנו עצמו. ענו אינו אדם המשפיל את עצמו, אלא אדם המרומם אחרים. לאדם כזה התכוון בן זומא באומרו "איזהו מכובד? המכבד את הבריות".⁴ מכאן מאמרם החשוב של רבותינו, שיש האומרים אותו מדי שבוע בתפילת ערבית של מוצאי שבת:

אמר רבי יוחנן, כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקדוש ברוך הוא, אתה מוצא ענוותנותו. דבר זה כתוב בתורה, ושנוי בנביאים, ומשולש בכתובים. כתוב בתורה: "כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים [הָאֵל הַגָּדֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יֵשָׁא פָנִים וְלֹא יִקַּח שָׂחַד]", וכתוב בתורה [=וכתוב מייד אחר כך] "עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאֶלְמָנָה" (דברים י, יז-יח).⁵

דאגתו של ה' לנמוכים ממנו נזכרת מייד לאחר ההדגשה של רום מעלתו. ה' דואג לכולם, בלי קשר למעמד החברתי, וכך צריכים לנהוג גם אנו, ואפילו המלך, ובמיוחד המלך. גדולה היא ענווה

אני כותב דברים אלה סמוך לחגיגות "יובל היהלום" של מלכת אנגליה אליזבת השנייה (2012), מלאת שישים לכהונתה בתפקיד; ובהקשר זה יש סיפור שכדאי לספר. הוא קרה בארמון סנט ג'יימס ב-27 בינואר 2005, יום השנה השישים לשחרור מחנה אושוויץ. בשל היותי הרב הראשי הוזמנתי להצטרף לציון מועד זה בארמון עם קבוצה של ניצולים. הדיוקנות, אמר מלך צרפת לוואי השמונה-עשר, היא האדיבות של המלכים. המלכים מגיעים בזמן ועוזבים בזמן. כזאת היא בדרך כלל המלכה אליזבת, אבל לא בפעם ההיא. כשהגיע זמנה לעזוב את המפגש, היא נשארה. ונשארה. אחד המלווים שלה אמר שמעולם לא ראה אותה משתהה זמן כה רב אחרי מועד סיום מתוכנן.

המלכה נתנה לכל שורד שואה את מלוא תשומת ליבה הסבלנית – וזאת הייתה קבוצה גדולה. היא עמדה עם כל אחד עד שהוא גמר לספר את סיפורו האישי. בזה אחר זה ניגשו אליי הניצולים נרגשים ואמרו לי "לפני שישים שנה לא ידעתי אם מחר עוד אחיה, והנה אני מדבר עם המלכה". חייהם שנקרעו

גדולה היא ענווה

זכו, לקראת סיומם, למעט נחת. שישים שנה קודם לכן נהגו בהם ברחבי יבשת אירופה כבת־אדם, והנה המלכה נוהגת בהם כאילו כל אחד מהם היה ראש־מדינה בביקור רשמי. זוהי ענווה. לא להשפיל את עצמך אלא לרומם אחרים. ובמקום שאתה מוצא ענווה, אתה מוצא גדולה וגבורה.

יש בזה לקח לכולנו. ר' שלמה מקרלין אמר, "דער גרעסטער יצר הרע איז אז מיר פארגעסט אז מיאיז א בן מלך", כלומר המקור הגדול ביותר לחטא הוא השכחה שאנו בני מלכים. אנחנו אומרים "אבינו מלכנו"; מכאן שכולנו בני משפחה מלכותית, ועלינו להתנהג בהתאם. וסימנה של מלכות היא ענווה.

הכבוד הגדול ביותר אינו הכבוד שאנו מקבלים, אלא הכבוד שאנו נותנים.

סביב שולחן שבת

1. איך יכול אדם בעמדת כוח להישאר עניו?
2. מצאו דרך אחת שבה תוכלו עוד השבוע לנקוט ענווה בבית, בבית הספר או עם חברים.
3. אילו עוד מנהיגים בתנ"ך היו ענווים?

1 סנהדרין כא ע"ב.

2 קידושין לב ע"א-ע"ב.

3 משנה תורה, הלכות מלכים ב, ו.

4 משנה, אבות ד, א.

5 מגילה לא ע"א.